

Sh:»4951

CUM'A

﴿ ٦٢ ﴾ سُورَةُ الْجُمُعَةِ

İşbu Cum'a sûresi de Medenîdir. Mekkî olduğuna dair İbni yesardan bir kavil var ise de Buharî ve sairede varid olduğu üzere sahih olan evvelkisidir.

Âyetleri - On birdir.

Kelimeleri - Kırk sekizdir.

Harfleri - Yedi yüzdür.

Fasılası - من harfleridir.

Bu Sûrenin evveli Allaha tesbîh-u takdis ve risaleti Muhammediyyenin Arab ve gayrilerine şamil pek

büyük bir fadıl ve ni'meti ilahiyye olduğunu beyan ile ta'zîm ve ortası Yehûde tevbih, âhiri de mü'minleri

Cum'aya tergidir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
﴿١﴾ يُسَبِّحُ لِلّٰهِ مَا فِی السَّمٰوٰتِ وَمَا فِی الْاَرْضِ الْمَلِكِ
الْقُدُّوسِ الْعَزِیْزِ الْحَكِیْمِ ﴿٢﴾ هُوَ الَّذِی بَعَثَ فِی الْاُمَمِیْنَ
رَسُوْلًا مِنْهُمْ یَتْلُوْا عَلَیْهِمْ اٰیٰتِهٖ وَیُزَكِّیْهِمْ وَیُعَلِّمُهُمُ الْكِتٰبَ
وَالْحِكْمَةَ وَاِنْ كٰنُوْا مِنْ قَبْلُ لَفِی ضَلٰلٍ مُّبِیْنٍ ﴿٣﴾

Sh:»4952

﴿٣﴾ وَاٰخَرِیْنَ مِنْهُمْ لَمَّا یَلْحَقُوْا بِهِمْ وَهُوَ الْعَزِیْزُ الْحَكِیْمُ
﴿٤﴾ ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ یُوْتِیْهِ مَنْ یَّشَآءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ
الْعَظِیْمِ ﴿٥﴾ مَثَلُ الَّذِیْنَ حُمِلُوْا التَّوْرٰتِ ثُمَّ لَمْ یَحْمِلُوْهَا
كَمَثَلِ الْحِمَارِ یَحْمِلُ اَسْفَارًا بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِیْنَ كَذَّبُوْا

بَايَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٦﴾ قُلْ يَا أَيُّهَا
الَّذِينَ هَادُوا إِنْ زَعَمْتُمْ أَنَّكُمْ أَوْلِيَاءُ لِلَّهِ مِنْ دُونِ النَّاسِ
فَتَمَنَّوْا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٧﴾ وَلَا يَتَمَنَّوْنَهُ أَبَدًا بِمَا
قَدَّمْتُمْ أَيْدِيَهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٨﴾ قُلْ إِنْ الْمَوْتَ
الَّذِي تَفِرُّونَ مِنْهُ فَإِنَّهُ مُلَاقِيكُمْ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَىٰ عَالِمِ الْغَيْبِ
وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩﴾

Meali Şerifi

Tesbîh eder Allah için Göklerde ki ve Yerdeki o öyle lekesiz kuddûs melik ki hem azîz hem hakîm 1 Odur

ki: ümmîler içinde kendilerinden bir Resul gönderdi, üzerlerine onun âyetlerini okuyor ve onları temize

çıkartıp parlatıyor, kendilerine kitab ve hikmet öğretiyor, halbu ki bundan evvel açık

Sh:»4953

bir dalâl içinde idiler 2 Ve daha onlardan başkalarına ki henüz onlara lâhik olmadılar, o öyle azîz öyle

hakim 3 İşte o, Allahın fazlıdır, onu dilediğine verir ve Allah çok büyük fazl sahibidir 4 Kendilerine Tevrat
yükletilen sonra onu hâmil olmiyan kişilerin meselî, cildlerle kitab taşıyan eşeğin haline benzer, Allahın
âyetlerini tekzip eden kavmin meselî ne çirkin! Allah zalimler güruhunu doğru yola çıkarmaz 5 De ki ey o
Yehûdî olanlar! Siz sair insanlardan başka olarak Allahın dostları bulunduğunuzu zu'm ediyorsanız haydin
ölmeyi temenni edin, eğer (da'vanızda) sadıklarsanız öyle yapın 6 Halbu ki ellerinin takdim ettiği günahlar
yüzünden onu ebeden temenni edemezler, Allah zalimleri bilir 7 De ki: haberiniz olsun o kaçıp durduğunuz
ölüm muhakkak gelip size çatacak, sonra, o bütün gayb ve şehadeti bilene iade olunacaksınız da o size
neler yaptığınızı haber verecektir 8

1. ﴿يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ Tesbîh eder

Allaha (yâhud Allah için) Göklerdeki Yerdeki - hiç bir şey yoktur ki halikının kemaline ve eksiklik

şaiyelerinden münezzehtir olduğuna delâlet etmesin (Sûrei İsrada «

﴿وَأَنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ﴾ bak) bu tesbîh, tesbîhi fıtrîdir. Binaenaleyh

insanlar da ihtiyar ve iradeleriyle kesbî olarak Allah tealâyı tenzih etmeli ve ona şirk ve noksan vasıfları

isnad etmekten sakınmalıdır. Onun için evvelki Sûrenin âhirinde beyan olduğu vechile zuhur ve galebeye irdikleri zaman mağrur olup da ifrata sapmamalı, o nusret ve galebenin Allahdan olduğunu bilmeli ve onu veren Allahın almağa da kadir bulunduğunu ve düşmez kalkmaz yalnız bir Allahdan başka olmadığını bilmeli ve ona göre küfr-ü küfrandan sakınarak Allahı tesbîh ve tenzîhte devam etmelidir.

Burada « ^س ^ب ^ح » fi'li müzari zamandan münselih olarak istimrar içindir. Ya'ni müstemirren tesbîh ederler. Bununla beraber evvelki Sûrede « ^س ^ب ^ح » buyurulduğu halde

Sh:»4954

burada ve emsalinde « ^س ^ب ^ح » denilmesi bunun maziden ziyade istikbale nâzır olduğunu da ihtardan hâlf kalmaz. Ya'ni ileride size mev'ud olan zafer ve galebeye irdiğiniz zaman bütün eşya gibi siz de tesbîh ve tenzîhte istimrarı unutmayın ve binaenaleyh Yehûd ve Nasarânın düştükleri hallere düşmeyin demektir.

Çünkü o Allah ﴿ ^س ^ب ^ح ﴾ öyle bir melik - bütün bu Gökleri ve Yerleriyle kâinat mülkünü iccad ve tedbir ve tesarruf ile idare eden öyle bir Hükümdar öyle bir Padişahdır - ki ﴿ ^س ^ب ^ح ﴾ KUDDUS - hiç lekesiz, tertemiz, pampaktır. - Bütün temizlik, bütün medha lâyık kemalât, fedail ve mehasin onundur.

Hiç bir şey onun sâhai kudsisine yetişemez, hiç bir tahdid ve tesavvura sığmaz, hiç bir şirk kabul eylemez,

mülküne kimseyi ortak etmez, haksızlık yapmaz ve lekeli şeyler ona yanaşamaz -ne oğula ihtiyacı vardır ne kıza, ne dostu muhtacdır ne de yardımcıya. Binaenaleyh, evvelki Sûrede geçtiği vechile «Allah yardımcıları olunuz» denildiği zaman Allahın dilediğini galib kılmak için nusrete ihtiyacı varmış gibi bir tevehhüme düşmemeli, ihtiyac kendinizin olduğunu bilmeli, onu daima takdis etmelidir. Beyhekî Esmâ ve sıfatta kuddus isminin şerhinde Halîmîden naklen der ki: Kuddusun ma'nası fedail ve mehasin ile memduh demektir. Sarih tesbîh takdîsi tazâmmun eder, sarih takdîs de tesbîhi tazammun eder. Çünkü mezmumların nefyi medayihî isbat demektir. Netekim şeriki yok, şebihî yok dememiz onun Vahid, Ehad olduğunu isbatır. Kimseye zûlm etmez dememiz hukmünde adl olduğunu isbatır. Medayihî isbat da mezmumları nefiydir. Âlim dememiz cehli nefiydir. Kadir dememiz aczi nefiydir. Şu kadarki o şöyledir dediğimizde zâhiri takdistir. O şöyle değildir dediğimizde de zâhiri tesbîhtir.. Sonra takdisin zımında tesbîh,

tesbîhin

Sh:»4955

zımında da takdis bulunmuş olurki İhlâs sûresinde ikisi cem' olunmuştur. «

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ اللَّهُ الصَّمَدُ» takdistir. «

لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ» tesbîhtir. Demek ki bunların

ikisi de tevhid ile nefyi teşrik-ü teşbîhe raci'dir. **أَهـ** . Şu halde evvelki Sûreyi müteakıb bu Sûrenin böyle

tesbîh ve takdis ile başlaması Nesârânın zuhurundan sonra teslis da'vasıyla düştükleri gulûv ve ifratın

ibtaline işarettir. Evet o öyle Kudduski **الْعَزِيزِ** azîz - çok izzetli, kudsiyeti sarsılmaz kudretine

yetişilmez, ezelden muttasıf olduğu kuvvet ve azameti hiç bir suretle mağlûb edilmez. Şanı kudsiyyetine

tearruz edenlerin, mülküne leke sürmek, hakkına tecavüz etmek, şirk koşmak isteyenlerin cezasını verir

kahru intikamiyle mağlûb ve perişan eder. Bununla beraber **الْحَكِيمِ** hakîm - dir. Yaptığını

nizam ve hikmetle sağlam yapar. Kudsiyyet ve izzetine münafî olan, şirk ve kûfür gibi halâte ba'zen meydan

veriyor zalimler, fasıklar gibi haksızları, ahlâksızları imhal ediyor, yüze çıkarıyor gibi görünürse de onda da

nice hikmeti vardır. Öyle olmasa idi hakkın kudsiyyet-ü ulviyyeti bilinmez, İzzeti ilâhiyyenin yüksekliği

anlaşılmaz, o zalimler büyük büyük cezalara müstehik olmaz, mü'minleri daha yüksek fadl-ü fazîletle

sevab ve derecata irdirecek mücahedat için hikmet kalmazdı. Çünkü eşyanın zıdlarıyla inkişaf etmesi de bir

kanunî hikmetidir. 2. **هُوَ الَّذِي** o hakîm, azîz kuddus melîk olan ve Göklerde Yerde her şey

kendisine tesbîh eden Allah sübhanehudur ki - izzet ve hikmeti asarından olarak

بَعَثَ فِي الْأُمَمِينَ رَسُولًا مِنْهُمْ ümmîler içinde kendilerinden bir Resul ba's

buyurdu - ki ümmîlerden murad Arablardır. Yukarılarda geçtiği üzere ümmî kelimesinde üç Mülâhaza

vardır. BİRİSİ, Ümme mensub demektir ki anadan doğduğu hal üzere bulunan

Sh:»4956

ya'ni okuması yazması, tahsili olmıyan demektir. «

إِنَّا أُمَّةٌ أُمِّيَّةٌ لَا نَكْتُبُ وَلَا نَحْسِبُ = biz ümmî bir ümmetiz yazı ve hisab

bilmeyiz» diye varid olan bir hadîste bu ma'naya işaret buyurulmuştur. İKİNCİSİ, ümmete mensub demek

olur. ÜÇÜNCÜSÜ, ümmülkuraya mensub, ya'ni Mekkeli demektir. Meşhur olan evvelkidir. Burada sözün

gidişinden de maksad o olduğu anlaşılır. Ya'ni ibtidaî halde bulunan, henüz cehalet devrini yaşıyan Arablar

içinde ölülerden hayatı fışkırtır gibi ilm-ü hikmet menbaı olan bir Resul gönderdi

﴿وَيُزَكِّيهِمْ﴾ üzerlerine Allahın âyetlerini okuyor. ﴿يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ﴾ ve onları

tezkiye ediyor - batıl akıdelerden, fena huylardan temizleyip feyizlendiriyor, fikirlerini açıyor, bütün âlemler

içinde parlatıyor ﴿وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ﴾ ve onlara kitab ve hikmet öğretiyor

- okuyup yazmayı ve kitabların en yükseği olan Kur'anı belletiyor. Sünen ve ehadîs ile icrayı ahkâm için

naklî ve aklî ilimler ve ameller ta'lim eyliyor.

﴿وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ﴾ halbu ki bundan evvel o ümmîler

açık bir dalâl içinde ne yapacaklarını bilmez, şaşkın bir halde idiler. Böyle iken Allah onlara içlerinden öyle

bir Resul gönderdi 3. ﴿وَآخِرِينَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْ﴾ ve daha onlardan başkalarına ki henüz onlara lâhık olmadılar - bu âharîn âharın cem'i olup «أَمِين» e veya «عَلَيْهِمْ» veya «يَعْلَمُهُمْ» deki «هم» zamirine ma'tuf olarak Resulullahın risalet ve ta'limi yalnız Arablara mahsus olmayıp onlardan başka daha diğer ümmetlere de amm-ü şamil olduğunu beyandır. Zira ümmiyyîn ta'bir olunan Arablardan maadâ olan diğerleri mefhumu bütün akvama şamildir. Ya'ni o Resûl yalnız içlerinde ba's buyurulduğu ümmilere değil, henüz onlara lâhık

Sh:»4957

olmamakla beraber ileride lâhık olacak olan Arab ve gayri Arab bütün insanlık âlemine kitab ve hikmet

ta'lim ediyor. O öyle bir Resul ﴿وَهُوَ﴾ ve o - Resülü gönderen Allah ﴿الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾

öyle azîz öyle hakîmdir. 4. ﴿ذَلِكَ﴾ işte o - ba's, öyle bir Resul gönderilmesi

﴿فَضْلُ اللَّهِ﴾ Allahın mahzı fazlıdır - kesb ile çalışmakla kazanılır bir şey değildir.

﴿يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ﴾ onu dilediğine bahş eder. - O tabiat kanunları altına alınamaz. Mücerred

izzeti ilâhiyenin muktezasıdır. ﴿وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ﴾ ve Allah öyle çok büyük

fazıl sahibidir. - Binaenaleyh o Resulünün da'vetine icabet etmeli, ta'limatını bellemeli, ona göre ensarullah

olup Allahın ona va'd buyurduğu fazl-ü fazilete irmelidir. Bu beyandan sonra İlmîyle âmil olmiyanlara

tevbîyh için buyuruluyor ki: 5. ﴿مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرَةَ﴾ kendilerine Tevrat

yükletilmiş - öğretilip mazmuniyle amel olunmak teklif olunmuş olup da ﴿ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا﴾

sonra onu hâmil olmamış: içindekini anlayıp mucebince istifade ve amel etmemiş bulunanların meseli -

mesel olmuş acâib halleri ki ahbarız, rabbanîyiz, okur yazarız diye yüklerle kitab yüklenmiş oldukları halde

Tevratın ve Beni İsrâil Enbiyasının o fazli ilâhî olan Nebiyyi ümmî, Hatemül'enbiya hakkındaki haberlerini

nazarı i'tibare almamış ve ahkâm-ü ahlâkiyle istikamet dairesinde amel etmemişlerdir. Böyle kimselerin hali

﴿يَحْمِلُ أَثْقَالًا﴾ o eşeğin haline benzer ki ﴿كَمَثَلِ الْحِمَارِ﴾ sıfrler, ya'ni koca

koca kitablar taşır - da içindekinden hiç haberi olmaz, istifade

Sh:»4958

etmez. Esfar ta'birinde Tevratın aksamına esfar denildiğine işaret vardır.

﴿بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ﴾ bak Allahın âyetlerini

tekzib eden kavmin meseli ne çirkin - bunda İlmîyle âmil olmiyanların hepsinin de hali, meseli böyle çirkin

olduğuna tenbih vardır. ﴿وَاللَّهُ لَإِيْهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾ Allah da zalimler

güruhunu hidayete erdirmez - doğru yola çıkarmaz. Kendilerine hakkın delilleri gösterildiği halde onlara

inanmayıp da tasdik yerine tehzibi koyan haksızların, o doğru yola çıkmaları, murada irmeleri mümkün

olurmu? 6. ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ هَادُوا﴾ De ki ey Yehûdî olanlar!

﴿إِنْ زَعَمْتُمْ أَنَّكُمْ أَوْلِيَاءُ لِلَّهِ مِنْ دُونِ النَّاسِ﴾ siz diğeri insanlardan

başka olarak kendilerinizin Allaha evliya, Allahın velâyetine irmiş sevgili dostları olduğunuzu zu'm

ediyorsanız - doğru olmıyan öyle bir zuum besliyorsanız Sûrei Mâidede «

﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبَّاؤُهُ﴾ âyetinde

geçtiği üzere Nasarâ «biz Allahın oğulları ve evlâdlarıyız» dedikleri gibi Yehûd da biz Allahın sevgilileri

diye iddia etmektedirler. Eğer öyle ise ﴿فَتَمَنَّا الْمَوْتَ﴾ haydin ölmeyi temenni edin - mevti

kendinize ümniyye, ideal edinin de bir an evvel ölüp bu belâ ve mihnet Dünyasından Âhirete geçerek

Allaha kavuşmayı canınıza minnet bilin. Burada mevti temennî emri ilzam ve tebkîti içindir.

﴿إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ Eğer o da'vanızda sadık iseniz - böyle ölümden kaçmayıp onu

temennî etmeniz lâzım gelir. Niçin ondan kaçıp da bütün mevcudiyetinizle Dünya hayata sarılıp

duruyorsunuz. 7. ﴿وَلَا يَتَمَنَّوْنَهُ أَبَدًا﴾ fakat onu

ebeden temenni etmezler. ﴿بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ﴾ çünkü ellerinin takdim eylediği nice

günâhlar, cinayetler, küfürler, zulümler var. - Ki onları işliyenler Allahın sevgilisi, evliyası olamaz.

﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ﴾ ve Allah zalimleri bilir - cezalarını verir. Onun için onlar, o

da'vada sadık değil, kâzibdirler, evliya değil, haksızlar, zalimlerdirler.

8. ﴿قُلْ إِنَّ الْمَوْتَ الَّذِي تَفِرُونَ مِنْهُ فَإِنَّهُ مُلَاقِيكُمْ﴾ de ki

haberiniz olsun o sizin kaçıp durduğunuz ölüm her halde size gelip çatacaktır. - Kaçmakla ondan

kurtulamıyacağınız gibi ölmekle de kurtulacak değilsiniz

﴿ثُمَّ تَرُدُّونَ إِلَىٰ عَالَمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ﴾ sonra o âlimil'gaybi veşshadeye

redd olunacaksınız - bidayeten sizi yaratmış bütün mevcudiyetinize malik iken sizler firarî köleler gibi onun

mülkünden, emr-ü hukmünden kaçmak isteyerek gizli ve açık isyanlar yaptığınız hak mevlânız olup bütün

gayb-ü şhadeti bilen ve binaenaleyh kendisine hiç bir şeyin gizli kalmasına imkân bulunmıyan Allah

tealânın huzuruna redd-ü iade olunacaksınız da ﴿فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ o

size bütün yaptıklarınızı haber verecek - kitabından ve verdiği ilimlerden neleri tahrif ettiğinizi, neler gizleyip

neleri açıkladığınızı yüzünüze vuracak ve ona göre cezanızı verecektir. Mevt ile bedeninin fenasından sonra

şuur ve temyiz ruhu olan nefsi natika sûrei Zümerde «

اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا» âyetinde geçtiği üzere doğrudan doğru Allah

tealânın kabzında kalacaktır ki ölümden sonra bekayı ruha kail olanların maksadı da budur. Burada

bilhassa âlimül'gaybi veşşehade ismiyle ilim sıfatına redd-ü irca' tasrih edilmiş olmasına nazaran bir insan

hakikatının şehadet âleminde gayb âlemine intikali demek olan bu rücuun «vücdi - ilmî»

ile

Sh:»4960

huzuri hakta tehakkuku haysiyetine tenbih olunmuş demektir. Demek ki âlemi gayibden âlemi şehadete

geçmiş olan bir insan mevt ile yine âlemi gaybe döndüğü zaman bütün hakikatı Dünyadaki ömrünün

evvelinden âhirine kadar bâtın ve zâhirinde husule gelen iyi veya kötü bütün efal ve a'malinin hasilesi

olarak âlimil'gaybi veşşehade olan Allah tealânın ilminde hiç bir noktası gaib olmaksızın hâzır ve

mütehakkık bulunacak ve ona göre mücazat veya mükâfatını görecekler. Gerçi bir insan vefat ettiği zaman

onun ruhan ve bedenen muhitinde bırakmış olduğu âsar ve intibaatın bir kısmı onu tanıyan insanların,

alâkadarların hafızalarında, daha geniş bir kısmı da da kiramen kâtibîn olan Melâikenin kaydetmiş oldukları

defteri a'mal ile ilim ve hıfızlarında kalır ise de bunun ikisi de onun bütün hakikatı insaniyyesini muhîf değil

az çok zâhire çıkmış olanlara aiddir. Sûrei « ق » da «

« وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ » âyetinde geçtiği vechile nefsi insanînin

a'makında cereyan eden gizli vesveseler gibi nice hafayâsı vardır ki onları yalnız «

« أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ » olan âlimil'gabi veşşehadenin ilmi ihata eder ve onun

için insanın bütün hakikatiyle rücuu yalnız Allahadır. Ve o suretle insanlar Hak tealânın huzuruna bütün

hakikatleriyle haşre ihzar olunarak hisaba çekilecekler ve ömürlerinin hasılası olan ruhanî ve cismanî.

Mecmu amellerinin tartısına göre mücazat ve mükâfat göreceklerdir.

Bunun için bu beyandan sonra mü'minlere hitaben buyuruluyor ki:

﴿ ٩ ﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٩﴾

﴿١٠﴾ فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ
فَضْلِ اللَّهِ وَادْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١١﴾ وَإِذَا
رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا قُلْ مَا عِنْدَ
اللَّهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهِوِ وَمِنَ التِّجَارَةِ وَاللَّهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿١٢﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iman edenler! Cum'a günü namaz için nida olduğunda hemen Allahın zikrine koşun ve

alım satımı bırakın, o sizin için daha hayırlıdır, eğer bilerseniz 9 Sonra da namaz kılındımı Yer yüzünde

dağılın da Allahın fazlından nasıb arayın ve Allahı çok zikredin ki felâh bulabilesiniz 10 Böyle iken bir

ticaret veya eğlenti gördüklerinde ona fırladılar da seni ayakta bıraktılar. De ki: Allahın yanındaki,

eğlentiden de ticaretten de hayırlıdır ve Allah rızık verenlerin en hayırlısıdır 11

9. ﴿إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ﴾ Cum'a gününden namaz için

nida olduğu vakit - « إِذَا . . . مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ » yi tefsirdir. « فِى » ma'nasına

olduğu da söylenmiştir. Ya'ni Cum'a günü Cum'a namazı vakti ezan okunduğunda - Keşşaf ve sairede

mezkûr olduğuna göre ba'zıları demişlerdir ki bu nidadan murad imamın minbere oturduğu sıradaki

ezandır. Resulullahın bir müezzini bulunurdu minbere

Sh:»4962

oturduğu zaman mescidin kapısı üzerinde şöyle ezan okurdu: «

اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ. اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ. أَشْهَدُ أَنْ لَا
إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ. أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ. أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا
رَسُولُ اللَّهِ. أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ. حَيَّ عَلَى
الصَّلَاةِ. حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ. حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ. حَيَّ عَلَى
الصَّلَاةِ. حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ. اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ. لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ.

Resulullah minberden indiğinde de müezzin namaza ikamet getirdi. Sonra Ebu Bekir ve Ömer radiyallâhü

anhüma zamanlarında da böyle idi, taki Hazreti Osman radiyallahü anh zamanı oldu, nâs çoğaldı, Medîne

büyüyüp evlerin mesafesi uzaklaştı, o vakit Hazreti Osman diğer bir müezzin ilâve etti. Birinci ezanın Zevrâ

denilen hanesi üzerinde okunmasını emreyledi, minber üzerine oturduğu zaman da ikinci müezzin ezan okurdu. İndiği zaman da namaz için ikamet ederdi. Bu hiç kimse tarafından ayıblanmadı. Bu suretle Cum'a için iki ezan bir kamet üzerine icma' vaki' oldu. O vakıttanberi teamül de bunun üzerine cereyan etti. Buharî Zührî tarikıyla Sâib ibni yezidden şunları rivayet etmiştir:

1- Hazreti Peygamber sallallahü aleyhi vesellem ve Ebu Bekir ve Ömer radiyallahü anhüma zamanlarında Cum'a günü nida birincisi imam minbere oturduğu zaman olurdu. Vaktaki Hazreti Osman radiyallahü anh zamanı oldu ve nâs çoğaldı, Zevrâ üzerinde üçüncü nidayı emr eyledi.

2- Cum'a günü üçüncü te'zini ziyade eden Hazreti Osman radiyallahü anh idi ki Medîne ehalişi çoğaldığı zaman idi. Hazreti Peygamber sallallâhü aleyhi vesellem zamanında ise bir müezzinden başka yoktu ve Cum'a günü te'zin imam minbere oturduğu sıra idi.

3- Cum'a günü üçüncü te'zini mescid ehalişi çoğaldığı zaman Hazreti Osman emr etti, mukaddema Cum'a günü te'zin imam oturduğu zaman idi.

4- Resulullah sallallâhü aleyhi vesellem ve Ebu Bekir ve Ömer radiyallahü anhüma zamanlarında

Cum'a günü ezan, birincisi imam Cum'a günü minbere

Sh:»4963

oturduğu sıra idi, sonra vaktâki Hazreti Osman radiyallahü anhin hilâfetinde nâs çoğaldı, Osman Cum'a

günü üçüncü ezanı emr eyledi de o, Zevrada okundu. Binaenaleyh emir bu minval üzere sâbit oldu **اهـ**.

Bu rivayetlerin birinde ikinci te'zin, obirlerinde üçüncü nida, üçüncü te'zin, üçüncü ezan denilmesi hep bir ma'nayadır. Maksad Hazreti Osman zamanında emr olunan ilk ezandırki biz buna dış ezanı ta'bir ederiz.

Bundan sonra hatîbin minbere oturduğu sıra okunan ikinci ezana da iç ezanı deriz. Bunların üçüncüsü de namaza başlamak için olan kamet olur. Ezan ile kamete nida'eyn ve ezaneyn dahi denir. Bu i'tibar ile tarih

noktai nazarından sonra başlamış olan dış ezanına üçüncü nida veya üçüncü ezan denildiği gibi kametten

kat'ı nazarla hâss ma'nasiyle ezan mülâhaza edilerek ikinci ezan dahi denilmiştir. Hasılı Peygamber

zamanında Cum'a için birinci nida hatîb minbere oturduğu zaman mescidin kapısı üstünde okunan ezan,

ikinci ezan da hatîb inerken edilen ikamet idi. Hazreti Osman zamanından beri tekarrür etmiş olan icma' ve

teamüle nazaran da birinci nida Cum'a vaktının duhuliyle okunan dış ezanı, ikinci nida hatîb minbere

oturduğunda okunan iç ezanı, üçüncüsü de kamettir. Bu âyetde « إِذَا نُودِيَ » nidasından murad da

ilk okunan ezan olmak lâzım geleceği aşikârdır. Çünkü birinci ezan okununca nida, ya'ni zikrüllaha sa'yin

şartı olan çağırılma vaki' olmuş olur. Fakat birinci ezan hangisi i'tibar edilmeli? Yukarıda naklettiğimiz

vechile bir takımları yalnız Peygamber zamanındaki birinci ezanı nazarı i'tibara alarak sa'yin vücubu hatfbin

minbere oturduğu zaman okunan ezan ile başlayacağına kail olmuşlardır. İlk nazarda bu pek muvafık gibi

görünür. Lâkin Kenz şarhı Bahri raikta ve Tenvirül'ebsar ve sairede beyan olunduğu üzere hanefiyyece

esahh olan budurki bu vücub ilk okunan dış ezaniyle başlar. Çünkü Cum'aya nidai,

da'vet

Sh:»4964

bununladır, Fetavâyi Hindiyede mes'eleyi şöyle nakleder: sa'y ve terki beyi' ezanı evvel ile vacib olur.

Tahavî demiştirki: minber ezanı sırasında sa'y vacib ve beyi' mekruh olur. Hasan ibni Ziyâd demiştirki

mu'teber olan menaredeki ezandır. Esahhı budurki: Zevalden evvel ezan mu'teber değildir. Mu'teber olan

zevalden sonraki ezandır. Gerek minber üzerinde olsun gerek Zevrâ üzerinde, اهـ . «

كذا فى الكافى » Filhakika âyetteki nidadan murad Cum'aya da'vet için olan ezan olmak

zâhirdir. Umumî da'vet için okunan ezan da zevalden sonra vaktin dühuliyle dışarda okunan ilk ezandır.

İçerde okunan ikinci ezan haricdekilere isma' mahiyetinde değil, hazırdakilere karşı hutbeye şuru'u i'lân suretiyle sünneti nebeviyyeyi ikame ma'hasındadır. Resulullah zamanında minbere oturulduktan sonra mescidin kapısı üzerinde okunan bir ezanda hem harice karşı da'vet, hem hutbeye şuru'u i'lân maksadlarını ifade edebiliyordu. Fakat memleket büyüyüp cemaat tekessür etdikten sonra matlûb olan bu iki ma'na ve maksadın kemaliyle ifası için yalnız bir ezanın kifayet etmemeğe başladığı görüldüğü zaman bervechi meşruh iki ezan tekarrür etmiş ve bil'icma' teamül bunun üzerine cereyan eylemiş olmakla âyetten zâhir olan umumî da'vet ma'hasının dışarda okunan birinci ezana muntabık olacağı da zâhir olur. İşte bu suretle fıkhen bizce esahh alan budur. O halde Cum'a günü güneşin zevaliyle öğle vaktinin hulûlünden i'tibaren Cum'aya çağırın ilk ezan okunduğu vakit ﴿فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ﴾ hemen Allahın zikrine sa'y edin - o nidadan evvel ne kadar erken gidilirse o kadar efdal olmakla beraber sa'yin vücubu ezandan i'tibaren başlar. Demişlerdirki burada sa'iyden maksad, meşgul olduğu işi hemen bırakıp vakit geçirmeksizin hutbeye yetişmeğe çalışmaktır. Telâş ile koşarak gitmek demek değildir. Hazreti Ömerden ve İbni Mes'uddan, ve İbni Abbasdan

ve daha diğerlerinden « فَاَمْضُوا » ya'ni hemen gidiniz ma'nasına olduğu da nakl edilmiştir. Çünkü sa'y

koşmak ma'nasına olduğu gibi «

﴿فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ﴾ . ﴿وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى﴾

» âyetlerinde olduğu vechile çalışmak ma'nasına da gelir. Onun için burada sa'y koşmak değil, kasd, ya'ni

doğru gitmektir. Ve sa'y her amelde tesarruftur. Hasenden de «ayaklar üzerinde sa'y değil, ve lâkin niyyat

ve kulûb üzerinde» diye nakl olunmuştur. Bununla beraber imam Muhammed İbni Hasen Rahimehullah

Muvattainde demişdirki: İbni Ömer radiyallahü anh Bakî' kabristanında iken kameti işitmiş ve sūr'atle

yürümüştü, Muhammed derki kendini yormadıkça bunda da be'is yoktur اھـ . Hindiyede: Mescide sūr'ati

meşy ile koşarak gitmek bizce de ve amme'i fukaha indinde de vacib değildir. Müstehabb olmasında ihtilâf

edilmiştir. Esahh olan sekînet ve vekar üzere yürümektir. اھـ . « كَذَا فِي الْقَنِيهِ » . Buharî ve

sair kütübi sitte de rivayet olduğu üzere Ebu Hüreyre radiyallahü anh demiştir ki Resulullah sallallâhü

aleyhi vesellem Hazretlerini işittim şöyle buyurdu: «

إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ فَلَا تَأْتُوهَا تَسْعُونَ وَاتُّوْهَا تَمْشُونَ . عَلَيْكُمْ
السَّكِينَةُ . فَإِذَا أَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا وَمَا فَاتَكُمْ فَاتِمُوا

olduğu vakit ona koşarak gelmeyin yürüyerek gelin, sekîneti iltizam edin yetiştiğinizi kılın

yetişemediğinizi tamamlayın **اهـ**. Zikrullah mefhumu esas itibariyle Allahı anmak veya Allahın va'd ve

ihtarı demek olduğundan Kur'an, tesbîh, tahmîd, vaız ve hutbe ve namaz hepsine şamil olur. Fakat

Cum'anın şurut ve erkânından olan zikr, hutbe ve namaz olduğu cihetle burada sa'yi vâcib olan zikrullah,

hutbe ile namaz diye tefsir olunmuştur. Hidaye şerhi İnyede hutbe olduğuna müfessirînin icmasını

söylemiştir. Maamafih icma' ve ittifak yalnız hutbe olmasında değil, hutbenin dahi maksud olmasındadır.

Onun için Fethül'kadîrde der ki: tefsirde mezkûr olan, murad, hutbe ve salâttır **اهـ**. Hazreti Peygamber

sallallâhü aleyhi vesellem ömründe

Sh:»4966

Cum'a namazını hutbesiz kılmamış olduğu için hutbe Cum'anın şeraitinden birisidir. Bu âyet mucibince

hutbede zikrullah ta'biriyle ifade edilmiş olduğundan İmamı a'zam Ebu Hanîfe rahmetullahi aleyh demiştir

ki hutbenin rüknü zikrullahtır. Binaenaleyh «

سَبَّحَانَ اللَّهِ . الْحَمْدُ لِلَّهِ . اللَّهُ أَكْبَرُ» gibi zikrullah itlak olunabilen en kısa

bir zikr ile de hutbenin farzı eda edilmiş olabilir. Bu zikrin biraz uzunca olması ve va'z-u nasihat ve duâyı

tezammun etmesi ise mesnundur. Şu halde sünnetlerine riayet etmiyerek kısaca « **الْحَمْدُ لِلَّهِ** » ile

iktifa etmek mekruh olursa da Cum'anın şartı olan hutbenin rüknü maal'kerahе eda edilmiş demek

olacağından ondan sonra namaz sahih olabilir. Lâkin İmameyn demişlerdir ki bunun rüknü hutbe ıtlak

olunabilecek kadar uzunca bir zikrullah olmasıdır ki ekalli üç âyet veya namazdaki teşehhüd miktarı, ya'ni

« التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ - إِلَى - عَبْدِهِ وَرَسُولِهِ » kadar olmaktadır. İki hutbe olması ve

bunların miktarı, « تَبَارَكَ . عَمَّ » Süreleri gibi tıvali mufassal denilen bir Süre kadar olması,

mev'ızayı, şehadeti, salevâtı tazammun etmeleri gibi diğer evsaf sünnetlerindedir. İmamı Şafî ise demiştir

ki iki hutbe okunmayınca caiz olmaz. Birincisi tahmidî ve Peygambere salat-ü selâmı ve takvallah

tavsiyesini ve bir âyet kıraetini müştemil olması, ikincisi de böyle, şu kadar ki âyet yerine mü'minîn ve

mü'minata duâyı müştemil bulunmalıdır. Çünkü Resulullah zamanından beri tevarüs böyle iki hutbe

üzerine cereyan etmiştir. Fakat Kur'anda sâde « فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ » buyurulmuş ve azı

çoğu tefrik edilmemiş bulunduğu için İmamı a'zam bundan hutbenin asla terki câiz olmıyan rüknü az veya

çok zikrullah ıtlak olunabilecek bir miktar olması lâzım geleceğini ve bundan ziyade olarak cereyan eden

tevarüsün hükmü ise sünniyeti ifade edeceğini anlatmıştır.

Bu vesîle ile mezhebi Hanefîde hutbenin ba'zı ahkâmını telhîs etmek faideli olur:

Sh:»4967

Hindiyye ve sairede muharrer olduğu üzere: Cum'anın edasının şartlarından birisi de namazdan evvel hutbedir. Hattâ hutbesiz kılsalar veya hafîb hutbeyi vaktından evvel okusa câiz olmaz. Hutbenin farzı ve sünneti vardır. Farzı iki şeydir: birisi vakıttır ki zevalden sonra ve namazdan evveldir. Hattâ hutbeyi zevalden evvel veya namazdan sonra yapsa câiz olmaz. İkincisi de zikrullahdır. Bir hamdele yâhud bir tehlîl yâhud bir tesbîh dahi farza kifayet edebilir. Ancak hutbe kasdiyle olmalıdır. Aksırmak gibi diğer bir sebeble « **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** » yâhud « **سَبْحَانَ اللَّهِ** » veya « **أَلْحَمْدُ لِلَّهِ** » dese hutbe yerine geçmiyeceği müttefekun aleyhtir. Hafîb hutbeyi yalnızca yâhud sade kadınların huzurunda okusa câiz olmaz. Cemaat uyumuş bulunsa veya sağır iseler câiz olur.

Hutbenin sunnetlerine gelince on beş kadar sayılmıştır. - 1. Taharettir. - 2. Dikilmektir. Oturarak veya yan gelerek okusa (sünnete muhalif ve binaenaleyh meal'kerahe) câiz olur. - 3. yüzünü cemaate dönmektir. - 4. hutbeden evvel içinden « **أَعُوذُ** » çekmektir. - 5. Hutbeyi cemaate işittirmektir. İşittiremezse de câiz olur. -

6. Allaha hamd ile başlamaktır. - 7. Allaha lâıyk senâ - 8. iki şehadet: «

أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ

» - 9. Peygambere salevât - 10. Va'z-u tezkir - 11. Kiraeti Kur'andır. Târiki isâe yapmış olur. Mikdarı üç kısa âyet veya bir uzun âyettir. - 12. İkinci hutbe ile Allah tealâyâ hamd-ü senâyı ve Peygambere salevâtı tekrar etmektir. - 13. bunda müslimîn ve müslimata duâyı ilâve eylemektir. - 14. iki hutbeyi tivalı mufassaldan bir Sûre kadar tahfif etmektir, Hutbeyi pek uzatmak mekruhtur. - 15. iki hutbe arasında oturmaktır. Bu celsenin mikdarı zâhiri rivayetde üç âyet okunacak kadardır.

Sh:»4968

Hutbeteyn arasında bu celseyi terk ile hatîb müsîfy olur. Resulullaha iktidâen hatîb minbere çıkmak ve hutbeden evvel oturmak dahi sünnettendir **اهـ**. Hidaye şerhı fethülkadîrde derki, mev'ıza teşehhüd, salevât ve hutbeteyn ve tivalı mufassaldan bir Sûre kadar olmak gibi âniden zikrolunan sünnetleri müştemil olduktan sonra hutbenin kısa yapılması ve namazın uzatılması da fıkıh ve sünnettendir **اهـ**. Hatîbin sesini yükseltmesi ve ikincisinde cehrin birincisinden biraz hafif olması da hutbenin müstehablarındandır. Hulefai Raşidînin, Hamze ve Abbas iki Ammi nebînin hutbede yadedilmeleri de müstahsendir ve öyle tevarüs cereyan ede gelmiştir. «Tecnis ve Hindiyye.»

Hatibin Cum'ada imamete ehl olması da hutbenin şartlarındandır. «Zahidî.»

Hatibin hutbe halinde lâkırdı etmesi mekruhtur. Meğerki emir bilma'ruf ola. «Fethülkadîr.»

İmam hutbeye çıktımı ne salât ne de kelâm yoktur. Maamafih imameyn hatib çıktığı zaman henüz

hutbeye başlamazdan önce ve hutbeden fariğ olup da namaz ile meşgul olmazdan evvel beis yoktur

demişlerdir. « كَافِي » Hutbe esnasında cemaatte ne kelâmı nâs, ne tesbîh, ne teşmiti âtis ne reddi

selâm olmamalıdır. « سِرَاجٌ وَ هَاجِ » Fıkıh kitabı mütalea etmek veya yazmak lâbe'se bihtir

diyenler olmuş ise de mekruh diyenler çoktur. (lâbe'se bihin de terki evlâdır.) Dilile bir şey söylemeyip lâkin

eliyle ve başıyla veya göziyle işaret eylese, meselâ birisinin bir münker yaptığını görüp de eliyle nehy etse

yâhud bir şey haber verilse de başıyla işaret eylese sahih olan lâbe'se bihtir « مُحِيطٌ ». İmamdan uzak

olan da hutbeyi dinlemek hususunda yakın olan gibidir. Onun da hakkı insat, yâni susmaktır. Esahhı budur

« مُحِيطٌ سَرَّخَسِي ». «Cum'a günü imam hutbede iken insat» babında Buharî şu hadîsleri rivayet

etmiştir.

-1, Selmani farisîden: Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellemeden: İmam tekellüm ettiği zaman

susulur. -2 Ebu Hüreyreden: Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem buyurduki: Cum'a günü imam hutbe

okurken arkadaşına sus desen lağıv yapmış olursun **اهـ**. Namazda haram olan hutbede de haramdır.

Binaenaleyh imam hutbede iken yemek ve içmek de gerekmez. Hulâsa, cemaatin hutbeyi evvelinden

âhirine kadar dinlemesi vacibdir. Ve imama yakın olmak uzak olmaktan efdaldır « **محيط** ». Maamafih

imama yaklaşmak için nâsin omuzlarından atlayıp geçmek de mekruhtur. Ancak denilmiştir ki imam

hutbeye başlamamış bulunursa hem sonra gelenlere bir yer bırakmak hem de yakınlık faziletine irmek için

geçmek lâbe'se bih olduğu da söylenmiştir. Çünkü evvelce ileriye gitmeyip de açık bırakanlar, o mekânı

bigayri uzrin kendileri zayi' etmişlerdir. Amma imam hutbeye başlamış ise mescidde olduğu mevzi'de

kalmalıdır. İleri geçmek hutbe esnasında bir amel olur. « **قاضيخان** ». Hutbeyi dinlerken yüzünü

hutbeye karşı çevirmek ve namaz da oturur gibi oturmak mustehabdır. Maamafih dilerse dizlerini dikerek

muhtebiyen veya bağdaş kurarak veya kolayına geldiği gibi oturmak da câizdir. Çünkü amelen ve

hakikaten namaz değildir « **هنديه** ». Harben feth olunmuş her beldede hatîb kılıç takınır. «

« **شرح طحاوی وهنديّة** » Hatîb hutbeyi bitirince müezzin kâmet alır.

İşte böyle hutbenin kitab ve sünnet ile bir takım ahkâmı bulunmakla beraber bu âyetle kitabda sabit olan asıl mahiyeti Allahı layikiyle anmak veya va'z-u nasihatle andırmak ma'nasına zikrullahdır. Ve zikrullah

olması itibariyle de namaz gibidir. Çünkü «

﴿وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي﴾ . ﴿إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرِ اللَّهِ أَكْبَرُ﴾

Onun için ey mü'minler Cum'a

Sh:»4970

günü « حَى عَلَى الصَّلَاةِ » diye namaza çağırın ezan okununca hemen Allahın zikrine

yetişmeğe çalışıp dosdoğru gidin ﴿وَذَرُوا الْبَيْعَ﴾ ve bey'i terk edin - ya'ni muamelâtı bırakın

öyleki maişet için en mühimmi olan alım satım işlerini bile bırakın. Burada beyi' zikrihas iradei âmm tarikiyle

muamelâtan mecazdır. Yâhud beyi' hakikatı üzere olup diğer muamelâtın terki delâleti nass ile sabittir.

Belliki bey'i bırakın denilmesi çarşığı pazarı kapayın demekten daha şumulludur. Netekim Atadan rivayet

olduğu üzere zevcesiyle mubah olan muamele bile o saatte haram olur. Ancak karagol ve inzibat işleri

gibi cemaatin emniyeti umumiyesi için zarurî ve mevkufün aleyh olan hususatın mahfuz tutulması da

nassın iktizası demektir. Onun için fukaha Cum'anın şartlarında hurriyyet ve emniyyet, hukûmet ve izniâmm gibi ba'zı şartlar saymışlardır.

Emr, vucub için olduğundan şu halde ezan okununca Cum'aya sa'y, farz ve beyi' menhîdir. Nehyin zamanı imamın namazdan çıkmasına kadar devam eder. Fakat bununla beraber beyi' yapılmış olsa acaba akıd, bâtil veya fasid olurmu? Hükümü nedir? Ba'zıları buna menhî ve binaenaleyh haram olduğu için fasid veya merdud ta'bir etmişlerse de Usulî fıkıhta Hanefiyyece mukarrer bir kaide vardır ki bu mes'ele onunla hallolunur. Şöyleki: bir şey'in zatından dolayı nehyi butlân iktiza eder. Vasfindan dolayı nehyi fesad iktiza eder. Mücavirinden dolayı nehyi de kerahet iktiza eder. Meselâ sahibinin izni olmaksızın başkasının milkinde, gasb olunmuş bir yerde namaz kılmak mekruhtur. Çünkü namazın erkân ve evsafında bir halel olmadığı halde mücerred kılındığı yerin sahibinin izn-ü rızasına ıktıran etmediğinden dolayı menhiydir. Bu gibi nehiler «

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ

Nidâ vaktındaki beyi' dahi mebîde, semende,

Sh:»4971

sulbi akidde bir halelden dolayı değil « **اِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ** » kaydıyle mücerred nidâ vaktına

mücaveretinden dolayı nehy edilmiş olduğu için akıd, diğer şeraiti tamm olarak yapılmış bulunursa zat ve

vasfında eksiklik bulunmadığından dolayı bâtil veya fâsîd olmayıp sahih ve fakat tahrimen mekruh olur.

﴿ **ذٰلِكُمْ** ﴾ Bu - ya'ni nidâ vaktında böyle bey'ı terk ile zikrullahâ sa'y ﴿ **خَيْرٌ لَّكُمْ** ﴾ sizin

için daha hayırlıdır. - Alış verişten daha faydalıdır. Çünkü Âhîret menfeati daha büyük ve bekalıdır.

﴿ **اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ** ﴾ eğer bilerseniz - hakikaten hayır ve şerri seçer ilim ehli iseniz bunun

daha hayırlı olduğunu bilirsiniz. Cum'a, cemaatin kıvamı ve en güzel tezahürü ve «

﴿ **يَدُ اللّٰهِ مَعَ الْجَمَاعَةِ** ﴾ vefkınca te'yidi ilâhînin meclâyı tecellisi olmak haysiyetiyle indallah

o kadar büyük hayır ve sevabı vardır ki onun yanında alış veriş gibi cüz'î menfaatler iltifata bile değmez.

Dünya hayatının bütün muamelâtı medeniyyesi de feyzi ictima'î ile tevfikî barînin tecellisi eseridir.

Cum'a - Esası cem'iyet ve cemaat gibi toplanma ve dernek ma'nasiyle alâkadar olan Cum'a, bizim de

bu nam ile bildiğimiz ma'lûm künün ismidir ki müslimanların hafta bayramıdır. Tefsiri keşşafıta Peygamber

aleyhisselâtu vesselâmdan şöyle mervîdir: «Bana Cibril geldi, avucunda beyaz bir ayna vardı, dediki bu Cum'adır. Rabbin bunu sana arz ediyorki senin için ve senden sonra ümmetin için bir ıyd olsun. O bizim indimizde «ya'ni Melâike indinde» seyyidüleyyamdır. Biz ona Âhrete kadar «yevmülmezîd» deriz.» Yine Peygamber sallâllahü aleyhi vesellemden: «Allah tealâ her Cum'a günü altı yüz bin kişiyi ateşten âzad eder.» Hazreti Kâ'bdan: Allah tealâ Beldelerden Mekkeyi, aylardan Ramazanı, günlerden

Sh:»4972

Cum'ayı tafdyil eylemiştir. Ve Aleyhissalâtu vesselâm buyurmuşturki: Cum'a günü vefat eden kimseye Allah tealâ şehid ecri yazar ve onu kabir fitnesinden vikaye eder **اهـ**. İmam Ahmed ve İbni Mace ve daha birçoklarının Ebulübâbe ibni Abdilmünzirden merfuan rivayet ettikleri bir hadîste: Cum'a günü seyyidüleyyamdır ve Allah tealâ indinde yevmi fitirden ve yevmi adhadan daha büyüktür. İbni hibbanın rivayet ettiği bir hadîsi sahihde de «

لَا تَطْلُعُ الشَّمْسُ وَلَا تَغْرُبُ عَلَى يَوْمٍ أَفْضَلَ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ

= Cum'a gününden efdal birgün üzerine güneş ne doğar ne de batır» diye varid olmuştur. Cum'a

gecesinin fezâli hakkında ba'zı hadîslerden ve haberlerden de anlaşıldığına göre hafta günleri âlemin ilk

hılkat devirlerinin bir misali gibi mülâhaza olunmuştur. «

خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ ط

» buyurulduğu vechile bir çok âyetlerde Semavat ve Arzın altı günde yaradılıp sonra Arş üzerinde istiva

buyurulduğu geçmiş idi. Sûrei A'rafta ve sûrei Hûdun başında ve حم fussilette izzah olunduğu üzere

henüz günlerin mevcud olmadığı zamanlara aid olan bu altı günün ma'lûm olan günler olmayıp eyyamı

âhiret gibi binlerce seneler olması melhuz vakit veya devirleri ifade ettiği de söylenmişti. Bunlardan birincisi

maddenin ibtida boğu ve duman halinde hılkatı devri, ikincisi ecramin teşekkülü devri, üçüncüsü Arzın

Semadan ayrılması devri, dördüncüsü kışrı Arzın tekevvünü devri, beşincisi cibâl ve enharın teşekkülü

devri, altıncısı hayatın başlangıcıyla nebatat, hayvanat ve insanın hılkatine kadar tekâmülü devri. Bu altı

devr birer gün gibi mülâhaza edilince işbu altıncı devr mebâdii hılkatın en toplu, en cem'iyyetli günü, ya'ni

Cum'ası demek olur. Çünkü âlem bugünde sirri hayata mazhar olmuş ve insan hılkatıyla tekâmül

ederek

Sh:»4973

son mertebeli cem'iyyetini bulmuş. Bundan sonra da Arş üzerinde istiva tecellisi olup tedbir ve icrayı ahkâm ile âlem nizâmı hikmet dairesinde tanzimi faaliyyet devrine girmiştir. (Sûrei Huda ve sûrei Kafa bak) hafta günlerinin Ehad, İsneyn, Selâsâ, Erbea, Hamîs, Cumua, Sebt namanlarıyla sayılması da her birinin bu devirlerden birinin mazhar ve misali olmasıyla alâkadar bulunduğundan Cu'ma günü hayatın zuhuru devri ve zevalden sonra Cum'a vakti hayatı insaniyyenin neş'eti hengâmı gibi haftanın en feyizli, en mübarek günü olmak mazhariyyetini haiz olarak ehli islâmı Arşı rahmân altında fazl-u rahmeti ilâhiyyeden ne'îm Cennetinin saadetine irdirmek üzere ictımaa da'vet eden bir tezahür günü bir bayram demektir. Sahihi Müslimde Adem Cum'a günü halk olundu ve o gün Cennete konuldu diye rivayet olunan bir hadîsi şerif de bu ma'naya işaretler. Sa'd ibni mensurun ve ibni Merduyenin Ebu Hüreyreden tahrir ettikleri bir hadîste de demiştirki: ya Nebiyallah ne için Cum'a günü tesmiye edildi? Dedim, buyurduki çünkü babanız Ademin tiyneti onda cem' olundu. Buharî ve sairede rivayet olunan bir hadîsi sahihte Resulullah Cum'a gününü zikredip «onda bir saat vardırki müslim bir kul kalkmış namaz kılar Allahdan bir şey dilerken ona rast gelirse herhalde Allah onu ona verir» buyurmuş ve eliyle işaret ederek o sâatin azlığını da anlatmıştır.

Buna «sâati icabet» denilir. Bu lahzanın hangi saâtlerde olabileceği hakkında da muhtelif rivayetler vardır:

Ebu Bürde radiyallahü anhten: İmamın namaza duracağı sıradan bitireceği lahzaya kadar. Hasenden:

Şemsin zevali sırasında. Şa'bîyden: Bey'in haram olduğu lahza ile halâl olduğu lahza arasında, Hazreti

AiŖe radiyallahü anhadan: Mnadnin namaza nida ettiği sıra. İbni eb Ŗeybenin Kesir ibni Abdillahi

mzenden tahrir eylediği bir hadisi merfu'da namaza kamet olunduğundan ıkılncıya

kadar

Sh:»4974

Eb mame radiyallahü anhten: mid ederimki Cum'adaki sat Ŗu satlerden birisidir: Müezzinin ezan

okuduğu veya imamın minbere oturduğu veya kamet olunduğu sıra. Tvus ve Mcahidden: ikindiden sonra

denilmiŖ, daha baŖka da sylenmiŖtir. Maamafih tahkik budurki Allah tealâ onu, ismi a'zamını ve kadir

gecesini gizlediği gibi gizlemiŖtir.

Buharîde enes ibni malik radiyallahü anhten rivayet olunduğu üzere Peygamber sallallahü aleyhi

vesellem zamanında bir sene kuraklık olmuŖtu. Bir Cum'a günü Hazreti Peygamber hutbe iyrad buyurduğu

sıra bir A'rab kalktı: Yaresulallah mal helk oldu, iyl a kaldı Allaha bizim için du ediver dedi, bunun

zerine Resulullah iki elini kaldırdı semada bir bulut parçası görünmüyordu, nefsim yedi kudretinde olan

Allah tealâya kasem ederimki Peygamber elini indirinciye kadar dağlar gibi bulutlar fırlamıya baŖladı, sonra

da minberden inmedi, inerken gördüm ki mubarek sakalından yağmur damlıyordu, o gün yağdı, irtesi gün de yağdı, daha irtesi gün de yağdı tâ obir Cum'aya kadar. Yine o A'rabî (veya diğer biri) kalktı, yaresulallâh binalar yıkıldı. Mal gark oldu Allaha bizim için duâ ediver dedi, Resulullah yine iki elini kaldırdı «

اللَّهُمَّ حَوَالَيْنَا لَا عَلَيْنَا = Allahım üzerimize değil havalimîze» dedi, eliyle işaret

buyuruyordu ne tarafa işaret ettiyse bulut açılıverdi, Medine, bir cevbe (جوبه) gibi olmuştu vadi bir ay

ark halinde aktı, etraftan her kim geldiye kuvvetli yağmur yağdığını söylüyordu اهـ .

Yine Buhârîde Cum'anın fazıleti babında: Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem buyurmuştur ki: her kim

Cum'a günü cenabetten gusl ederek yıkanır gelirse bir deve kurban etmiş gibi, ikinci sâatte gelen bir sığır

kurban etmiş gibi, üçüncü sâatte gelen boynuzlu bir koç kurban etmiş gibi, dördüncü sâatte gelen bir tavuk

kurban etmiş gibi,

Sh:»4975

beşinci saatte gelen de bir yumurta kurban etmiş gibi olur. İmam çıkınca Melâike hazır olur, zikri dinlerler

اهـ .

Diğer bir rivayette: Cum'a günü Melekler mescidin kapısına durur gelenleri evvel beevvel yazarlar.

Erken gelen bir bedene hediye etmiş gibi sonraki bir bakare hediye etmiş gibi sonraki bir koç sonra bir tavuk, sonra bir yumurta, imam çıkınca sahifelerini drp zikri dinlerler **اهـ**.

Keşşafta der ki: selefte yollar sehar vakti ve fecirden sonra erkenden Cum'aya gidenlerle dolardı, ellerinde kandillerle giderlerdi ve denilmiştir ki islmda ilk bid'at Cum'aya irken gitmeyi terk olmuştur. İbni Mes'ud radiyallahü anhten rivayet olunuyor ki pek erkenden gitmiş  kişinin kendisini sebkemiş olduklarını görmüş, nefesine itab eder dururdu, ben seni dördün dördüncüsü görüyorum dördün dördüncüsü ise Seıyd değildir derdi.

Cum'a gününe evvel Arablar «yevmi arube» derlerdi ve Kamusta mezkûr olduğu üzere günleri şöyle sayarlardı: « **اول . اھون . جبار . دبار . مونس . عروبہ . شيار** » ki şu nazımda cemedilmiştir:

اومل ان اعيش و ان يومي باول او باھون او جبار

او التالى دبار فان افته فمونس او عروبة او شيار

İbni Esîr Nihayede der ki, Arube, Cum'anın ismi kadîmidir. Sanırım ki arabî değildir. Yevmi arube ve yevmül'arube denilir. Elif lâm konmamak daha fasihtir **اه**. Âlûsînin nakline göre: onun arabî olmadığına dair ibni Esîrin zann ettiğine Cemalüddin Abdullah ibni Ahmedîşîşî müsta'mel olan elfazı dahîle hakkında «Kitabüttezyili vettekml» in muhtasarında cezm ederek: «arube münekkeren veya muarrefen Cum'a günüdür. Arablaştırılmış Süryanî bir isimdir» demiş, sonra da Süheylînin «ba'zı ehli ilimden bize baliğ olduğuna göre Arubenin ma'nası «rahmettir» demiş olduğunu söylemiştir **اه**. Şu halde

Arablarda

Sh:»4976

günlerin bu eski isimleri Sabîilerden geçme olduğu anlaşılır. Çünkü Süryanîler Sabîî idiler. Salıya «

جَبَّارٌ», Çarşambaya «دَبَّارٌ» denilmiş olması da bu iki günün Sabîilerde, cahiliyye Arablarında

uğursuz sayılmalarındandır. Çünkü nücuma perestîş eden Sabîîler bu günleri Mirrîh ve Zühale nisbet

ederler: Müneccimler de bunları nahs addederlerdi. Hâlâ ba'zılarında Salı ve Çarşamba günlerini meş'um

saymak i'tikadı o meş'um cahiliyye i'tikadlarının bakıyyesidir. Arablarda günlerin bu eski isimlerinin ne zaman değiştirildiği ve binaenaleyh arube yerine Cum'a namını veren kim olduğu hakkında da rivayet muhtelifdir. Ba'zıları bunun ecdadi Peygamberîden Kâ'b ibni Lûeyy tarafından tesmiye edildiğini söylemişler, ba'zıları da ahîren Medineliler tarafından verildiğini rivayet etmişlerdir. Şöyle ki:

İlk Cum'a - Abdürrezzak ve Abd ibni Humeyd ve İbni Münzir, İbni Sîrînden rivayet etmişlerdir ki: Hazreti Peygamber Medîneye gelmezden ve Cum'a âyeti nâzil olmazdan mukaddem ehli Medîne (ya'ni Medinedeki müslimanlar) Cum'a kılmışlardı, Ensar demişlerdi ki Yehûdîlerin bir günü var her yedi günde bir onda toplanıyorlar, Nesarânın da öyle, gelin biz de bir ictimâ' günü yapalım, Allah tealâya zikredelim, şükredelim. Bunun üzerine Sebt günü Yehûdîlerin, Ahad günü Nesârânın o halde bunu Arube günü yapın demişlerdi ki Cum'a gününe Arube diyorlardı bu suretle Es'ad ibni Zûrarenin yanına toplandılar, o onlarla iki rek'at namaz kıldı ve va'zetti, ona toplandıkları sıra Cum'a adını verdiler. O da onlara bir koyun kesti, ondan kuşluk ve akşam yediler ve bu hepsine idi, sonra da Allah tealâ bu babda «

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ

indirdi.

Kezâlık Ebu Davud ve ibni Mace ve İbni Hibban ve Beyhekî, Abdurrahman ibni Keabdan şöyle rivayet etmişlerdir

Sh:»4977

ki «babası Ka'b ibni malik radiyallahü anh Cum'a günü nidayı işittiği zaman Es'ad ibni Zürareye rahmet okurdu, bundan dolayı demişki: babacığım ezanını işittiğin zaman Es'ad ibni Zürare için neye istiğfar edersin o nedir? Dedim. Çünkü Benî Beyaza harresinde nakî'ulhadamat bize ilk Cum'a kıldırın odur. Dedi. O gün kaç kişi idiniz dedim, kırk erkek idik dedi. Fethulkadîrde İbni hümamın dediği ve İbni sirînîn rivayetinden de anlaşıldığı vechile bu henüz âyet nâzil olmadan Cum'a farz kılınmadan evvel kılınmış demek oluyor. Fakat Âlûsînin kaydettiği vechile allâme İbni Hacer Tuhfetülmuhtacda demiştirki: Cum'a namazı Mekke'de farz kılındı, fakat orada ikame edilmedi, çünkü aded mefkud idî. Yahud onun şıarî izhar edilmek olduğu halde Resulullah orada muhtefiy bulunuyordu. Medîne'de onu ilk ikame eden de Medîne'den bir mil mesafede Es'ad ibni Züreredir **اهـ**. Ancak Resulullah hakkında Cum'anın şartları tekemmül etmeden farz kılınmış olması da garib görünür. Gerçi abdest gibi evvelce farz kılınıp da âyetin sonra nazil olması melhuz ise de ya adedin fıktanından veya ihtifa halinde bulunmasından dolayı

şartlarının tehakkuk etmediği bir sıra farziyyeti dirayeten müsteb'ad görünür. Bu olsa olsa Cum'aya izin mahiyetinde olmak gerektir. Netekim dare kutnînin İbni Abbastan şu rivayeti de bunu gösterir. Demiştirki: Aleyhissalâtü vesselâm hicret etmezden evvel Cum'aya me'zûn olmuştu fakat Mekke'de Cum'a kıldırmağa istitaati olmadı. Onun için Mus'ab ibni Umeyre yazdı: Emmaba'dü, Yehûdun cehren Zebur okudukları güne bak, siz de kadınlarınızı ve oğullarınızı toplayın da Cum'a günü zeval vakti nehar, şatrından meyil ettiğinde Allah tealâya iki rek'at ile tekarrüb edin. Bu suretle Mus'ab, Hazreti Peygamber Medîneye gelinceye kadar Cum'a kıldırmanın evveli olmuş, zeval akıbında öğle vakti Cum'ayı kıldırılmış ve bunu

Sh:»4978

izhar etmiş idi **اه**. Görülüyorki İbni Abbastan olan bu rivayetde o vakit Cum'anın farziyyeti değil, me'zuniyyeti söylenmiştir. Ancak bunda Es'ad İbni zürare söylenmemiş, Mus'abın ilk kıldırıldığı söylenmiştir. Taberanînin Ebu Mes'udî Ensarîden rivayeti de böyledir: Demiştirki: Muhacirînden Medîneye ilk gelen Mus'ab ibni umeyrdir. Orada Cum'a günü ilk kıldırın da odur. Resulullah sallallâhü aleyhi vesellem kudum buyurmazdan mukaddem kıldırıştı, on iki kişi idiler. Süyutînin nakline göre Buharî de bunu tahrir etmiştir. Ve o, Aleyhissalâtü vesselâmın emriyle olmuştu **اه**. Es'adın evvel kıldırıldığına dair olan haberler daha

kuvvetli gibi görünmekle beraber bunların ikisini de nazarı i'tibare alarak cem'i cihetine gidilmek ıktıza eder.

Anlaşıyor ki Es'ad henüz Peygamberden emir gelmeksizin kıldırmış, Mus'ab ise Peygamberin me'muru olarak kıldırmış olduğundan her biri bir i'tibar ile olur. Ve ihtimâlki Mus'ab nefsi Medîne'de kıldırmış olmak i'tibariyle evvel, Es'ad da Medîne kurbünde bir karyede kıldırmış olmak i'tibariyle evveldir. Diğer bir ihtimal de ikisi de tevhide mesai ederek çalışmışlar Es'ad cemaatı toplayıp te'min etmiş, Mus'ab da Peygamberin emriyle haberi getirip teşvik ederek imam olmuştur. Netekim hafız İbni Hacer, Sa'd emîr idi, Mus'ab imam idi diye bu ihtimali söylemiştir. Maamafih birinde cemaatin on iki, birinde kırk olduğu tasrîh edilmesi, Mus'abinki daha evvel olduğunu iş'ardan halîf de değildir. Demekki mus'abda cema'at on iki keşiden ibaret iken Es'adın gayretiyle kırka baliğ olabilmıştır.

Her hangisi ilk olursa olsun bu rivayetlerin hasılından iki şey anlaşılıyor:

Birincisi - O vakit kılınan cemaatle namaz, hutbe ve şeriati hazırasıyla ma'lûm olan Cum'a namazı şeklinde olduğu takdirde dahi henüz farz olmuş olmayıp me'zunün

fiyh olarak kılınmış ve şu halde farziyyet Peygamberin hicretinden sonra olmuş demektir. Fil'vaki' İbni

Mâcenin Câbir radiyallahü anhten rivayet ettiği şu hadîs de buna delâlet etmektedir: Câbir radiyallahü anh

demiştir ki: Resulullah sallallâhü aleyhi vesellem hutbe irad buyurdu ki «

انَّ اللّٰهَ افْتَرَضَ عَلَيْكُمُ الْجُمُعَةَ فِي مَقَامِي هَذَا فِي يَوْمِي هَذَا
فِي شَهْرِي هَذَا فِي عَامِي هَذَا اِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ فَمَنْ تَرَكَهَا فِي
حَيَاتِي اَوْ بَعْدِي وَلَهُ اِمَامٌ عَادِلٌ اَوْ جَائِرٌ اسْتِخْفَافًا بِهَا اَوْ
جُحُودًا بِهَا فَلَا جَمَعَ اللّٰهُ شَمْلَهُ وَلَا بَارَكَ لَهُ فِي اَمْرِهِ اِلَّا وَلَا
صَلَاةٌ لَهُ وَلَا زَكَاةٌ لَهُ وَلَا حَجٌّ لَهُ وَلَا صَوْمٌ لَهُ وَلَا بَرٌّ لَهُ حَتَّى
يَتُوبَ فَمَنْ تَابَ تَابَ اللّٰهُ عَلَيْهِ

günümde, bu makamımda Kıyamete kadar farz kıldı. Binaenaleyh her kim benim hayatımda veya benden

sonra âdil veya câir bir imamı olduğu halde Cum'ayı istihfaf ederek veya inkâr eyliyerek terk ederse Allah

onun iki yakasını bir yere getirmesin ve işinde bereket vermesin. Haberiniz olsun ki o kimsenin namazı da

yoktur, zekâtı da yoktur, hacı da yoktur, orucu da yoktur, hayrı da yoktur, tâ tevbe edinciye kadar. Her kim

de tevbe ederse Allah da tevbesini kabul eder **اهـ**. Bu hutbenin tarihi tasrih edilmemiş ise de hadîsin

zâhirine nazaran kayıdleri bunun hicretten hayli sonra olduğunu gösterir. Çünkü haccin farziyyeti esahhi

kavle göre hicretin altıncı senesinde dir. Daha evvel, daha sonra denildiği de geçmiştir. Gerçi bu hutbe Cum'anın Kıyamete kadar farzıyyetini takrir ve ihkâm etmiş ve binaenaleyh ibtîda farzıyyet daha evvel vaki' olmuş denilebilirse de zâhiri bu farzıyyetin Medîne'de ve mevzuı bahsimiz olan Sûre veya Cum'a âyetinin nüzulü sıralarında olmasıdır.

İkincisi - şu da anlaşılıyor ki Medînelilerin Arube gününe Cum'a ismini vermeleri sırf kendiliklerinden olmayıp Mus'ab haberinin delâleti vechile Mekke'de bulunan Resulullah tarafından bir duygu üzerine olmuştur. Diğer ba'zı haberlerden de Arablarca Cum'a ismi de ötedenberi

Sh:»4980

ma'lûm bulunduğu anlaşılıyor. Çünkü Cum'a günü Âdem ile Havvanın ictima' ettikleri gün olduğuna dair de ba'zı rivayetler vardır. Her yerde olduğu gibi bir kavımda bir günün bir kaç ismi bulunduğu da inkâr olunamaz. Bu suretle Arube ve Cum'a isimleri Kâ'b ibni Lüeyden evvel de bulunabilir. Ancak Cum'a isminin tekarrürü islâm'da olmuş olduğuna şübhe yoktur.

Peygamberin kıldırđı ilk Cum'a - Şu mazbuttur ki: Resulullah sallallahü aleyhi vesellem Medîneye hicret buyurduğu zaman ibtida Kubada Amr ibni Avf oğullarına indi ve orada Pazartesi, Salı, Çarşamba, Perşembe günleri kalıp Kuba mescidinin temelini attı, sonra Cum'a günü Medîneye müteveccihen çıktı, Sâlim ibni Avf oğullarında onların bir vâdilerinin içinde Cum'a namazı vakit gelmişti, orada hutbe okuyup Cum'ayı kıldırđı ki işte bu, Hazreti Peygamberin ilk kıldırđı Cum'adır.

Minber vaz'ı - Buharî ve sairede rivayet olunduğu üzere bir takım kimseler Peygamberin minberinin ağacının neden olduğuunda münakaşa ettiler. Sehl ibni Sa'di Sâidî radiyallahü anh Hazretlerine sordular, dedi ki Vallahi ben onun neden olduğunu bilirim, hem onu ilk vaz'olunduğu gün ve üzerine Peygamberin ilk cülûs buyurduğu gün gördüm, Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem fülân kadına - ki Sehl, ismini de söylemişti - haber gönderip «neccar, ya'ni marangoz kölene emr et de benim için ağaçtan bir kaç basamaklı bir şey yapsın, nâsa kelâm söylediğim zaman üzerine oturayım» buyurdu. Kadın da emr etti, o da ğâbe tarafasından onu yaptı, o kadına getirdi, kadın da Resulullaha gönderdi, Resulullah emir buyurdu, buraya vaz olundu, sonra Resulullahı gördüm onun üzerinde namaz kıldı, üzerinde iken tekbir aldı, sonra üzerinde rükû'a vardı, sonra girisingiri inib

Sh:»4981

minberin dibinde secde etti, sonra yine döndü tekrar etti. Fârîğ olduğunda nâsa karşı teveccüh etti de

«Eyyühennâs! ben bunu şunun için yaptım ki bana ıktida edesiniz ve benim namazımı belliyesiniz»

buyurdu.

Yine Buhârîde Câbir ibni Abdillâh radiyallahü anhten rivayet olunmuştur. Demiştirki: bir cizî (جذع)

ya'ni bir ağaç kütüğü vardı, Resulullah ona doğru dikilirdi. Minber vaz' olunduğu zaman o ciz'in yeni

yavrulu develerin bozuladığı gibi sesini işittik, tâ Resulullah inip de üzerine elini koyuncuya kadar اهـ .

Resulullah ilk defa minbere çıktığı zaman mehcur kalmış olan o kütüğün böyle ses çıkarıp Resulullah

mubarek elini koyunca susması «hanîni cizî» mu'cizesi namiyle meşhurdur.

Medîneden sonra ilk Cum'a - Resulullahın mescidindeki Cu'madan sonra Medîne haricinde ilk Cum'a

namazı kılınan yer de Bahreynde «Cevasa» da Abdi kays mescididir. «Buharî ve saire.»

Cum'anın şartları - Bu âyetden ve verilen izahatdan anlaşıldığı üzere Cum'a namazı şeraitini cami' olan kimseler üzerine farzı ayındır. Fakat bütün namazlarda şart olan islâm, akl, bülûğ, taharet şartlarından

başka Cum'a namazının Fıkıh kitaplarında tafsil olunmuş iki takım şartları vardırki burada «

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا» hitabı evvel emirde bu şartları haiz olanlara müteveccih olduğu için

burada onların telhısı da muvafık olacaktır. Bilhassa Cum'anın iki nevi' şartı vardır: Birincisi vücutunun,

ya'ni farziyyetinin şartlarıdır. İkincisi de edasının şartlarıdır.

Vücutunun şartları - 1) Hurriyyettir, memlûk olanlara vacib olmaz. - 2) Züküretidir, Kadınlara vacib olmaz.

- 3) İkamettir, seferî olanlara vacib olmaz. - 4) Sıhhattir. Binaenaleyh gitmekle marazinin

artmasından

Sh:»4982

veya iyileşmesinin ağırlaşmasından korkacak vechile hasta olanlara vacib olmaz. Zayıf olan pek ihtiyarlar

da meriz hükmündedir. - 5) Yürümeğe kudrettir. Binaenaleyh ayakları olmiyan veya kötürüm oturak

olanlara - götüreceği bulunsa bile - vacib olmaz. - 6) Selâmettir. Binaenaleyh a'maya vacib olmaz. Eğer

yideni bulunursa imameyne göre vacib olur. Kezalik zalimden ve ta'kib olunmaktan ve şiddetli yağmur, kar, çamur ve emsalinden korkusu bulunan kimseye de vacib olmaz. Müste'cir, ecîrini men'edebilir. Eğer kasabada ise men'etmemelidir. Ancak cami' uzaksa gidip gelmesi kadar ücreti sakıt olur. Yakın ise tenzil etmemelidir.

Maamafih bu şartlar bulunmayıp da Cum'a kendisine farz olmiyan kimseler dahi kılarlarsa vaktin farzı, ya'ni öğle namazı sakıt olur. Ya'ni memnu' değil me'zundurlar. Zira bu şartlar Cum'anın sıhhatinin şartı değil, vücutunun şartıdır. Onun için kılabildikleri takdirde sahih olup müsâb olurlar. Bunlar da mü'min oldukları için « فَاسْعَوْا » emri bunlar hakkında nedib ifade edebilir.

Edasının şartlarına gelince -BİRİNCİSİ- mısır cami'dir. İbni ebî Şeybenin Hazreti Aliden rivayet ettiği vechile: «

لَا جُمُعَةَ وَلَا تَشْرِيْقَ وَلَا صَلَاةَ فِطْرٍ وَلَا أَضْحَى إِلَّا فِي مِصْرٍ
= جَامِعٍ أَوْ مَدِينَةِ عَظِيمَةٍ = mısır cami' veya Medînei azîmeden başkasında da Cum'a ne teşrik

ne fitir bayram namazı ne de kurban bayram namazı yoktur». Abdürrezzakın Abdürrahmani sülemî

hadîsiyle yine Hazreti Aliden rivayetinde şöyledir: «

لَا تَشْرِيْقَ وَلَا جُمُعَةَ إِلَّا فِي مِصْرٍ جَامِعٍ = mısır cami'den başkasında ne

teşrik ne Cum'a yoktur».

Mısıri cami': cem'iyyetli kasaba demektir. Bunun ta'rifinde başlıca iki rivayet vardır: Birincisi, icrayı ahkâm ve ikamei hudud edecek bir hâkim ve emîr, ya'ni mazlûmu zâlimden kurtaracak, asâyiş ve inzibatı muhafaza edecek âmir bulunan kasaba demektir ki zâhiri rivayet

Sh:»4983

budur. Bunun hasılı, hukuk ve ceza' adliyye umurunu rû'yet ve icra eden bir hâkim ile asâyiş ve inzibatı idare eden bir vâli veya müdir bulunarak bir hükûmet cüz'i tammı teşkil etmiş olan bir kasaba demek olurki bunun hikmeti emniyyet ve asâyişi te'min kazıyyesi olduğu aşikârdır. Böyle bir kasabanın gerek camiinde ve gerek izne ıktıran etmek şartıyla namazgâh ve meydanlarından birinde Cum'a namazı eda olunabilir. İkincisi. Cum'a vacib olan ehalsinin hepsi toplandığı takdirde mevcut olan camiine sığamayacak kadar kalabalık olan cem'iyyetli şehir veya köy demektir. Müte'ahhirînin fetvası ve memleketimizde amel bunun üzerinedir. Bu derece kalabalık bulunabilen bir köyde hâkim ve emir bulunmasa bile emniyyeti muhafaza edecek bir cemaat cüz'i tammı mevcut demektir.

Hidaye şerhi Kifayede nakledildiğine göre imam Ebî Yusüften bir rivayetde de on bin kişi sakin olan mevzi' diye ta'rif edilmiştir. Ki ekseriya kaza merkezlerinin nüfusu bu kadar olur. Süfyanı sevrî, mısırî cami', nâsın şehir addettikleridir demiş, Hanefiyeden ba'zî meşayihimiz da bir san'at sahibinin diğer bir san'ata geçmeğe muhtac olmaksızın san'atiyle geçinebileceği yerdir diye ta'rif etmişlerse de bunlar rivayeti nadiredir.

İmamı Şafî Hazretleri Mısırî camii şart saymamış, ricali ahrardan kırk kişinin yaz ve kış göçmemek üzere sâkin oldukları her köyde Cum'a kılınır demiş, bununla beraber cemaatın kırk erkekten aşağı olmamasını şart saymış, kırk erkekten az cemaatle Cum'a kılınmayacağına kail olmuşturki bunun da hasılı oldukça cemaatli, hazarî bir mahallin şart olduğunu gösterir.

Bir mahalde sâbit olmiyan konar göçer âşiretlerde, badiyelerde, vadilerde cemaatle öğle namazı kılınır, Cum'a namazı kılındığı surette de öğle namazı sakıt

olmayıp kılınmak ıktıza eder. Ancak « مَنِى » gibi bir mevsimde büyük ictima' mahalli olan bir yerde Emîr

bulunduğu surette o mevsimde Cum'a kılınabilir. Arafatta Cum'a namazı bilittifak yoktur. « كَافِي ».

Büyük şehirlerde Cum'a namazının muteaddid mevki'lerde kılınması Hanefiyyece essahı rivayette sahih ve müftâbihtir. « بحر رائق ودر مختار ».

İKİNCİSİ - Veliyyülemr olan imam veya tarafından me'zun bir zat kıldırmasıdır. Çünkü büyük bir

cem'iyyetle kılınacağından kimin kıldıracağında münazaa ve fitne melhuzdur. Fitne ise Cum'anın ta'tiline

sebebidir. Fethülkadîrde zikredildiği vechile «

مَنْ تَرَكَهَا وَلَهُ إِمَامٌ جَائِرٌ أَوْ عَادِلٌ فَلَا جَمَعَ اللَّهُ شَمْلَهُ وَلَا
« بَارَكَ لَهُ فِي أَمْرِهِ إِلَّا لَا صَلَاةَ لَهُ الْخ

bir imamı bulunduğu halde terk eden inzar buyurulurken Cum'anın lüzumu için âdil veya câir mutlak bir

imam şart edilmiş olduğu gibi «dört şey vülâta âiddir: fey', sadakat, hudud, Cum'alar «

« أَرْبَعٌ إِلَى الْوُلَاةِ الْفَيءُ وَالصَّدَقَاتُ وَالْحُدُودُ وَالْجُمُعَاتُ » diye

de bir rivayet varid olmuştur. Onun için Hanefî mezhebinde hükûmet reisinin emri veya izni olmadıkça

Cum'a caiz olmaz denilmiş ve buna izni sultanî ta'bir olunmuştur. «

حَتَّى لَا تَجُوزُ إِقَامَتُهَا بِغَيْرِ أَمْرِ السُّلْطَانِ وَ أَمْرِ نَائِبِهِ .

﴿محيط سرخسى﴾ » İmam var iken bir adam Cum'a günü imamın izni olmaksızın hatıblık etse

câiz olmaz. « قاضیخان ». Vâli veya kadı veya zabıta müdirinin kıldırması veya hatıbe emir ve izin

vermesi kâfi değildir. Meğerki menşurlarında Cum'aya izin salâhiyeti bilhassa yazılmış olsun. «

سراجیهدن هندیة » Eğer imamdan istizan müte'azzir olur ve nâs intihab ettikleri bir adamın

başına toplanır da o kıldırırsa câiz olur. « تهذیبدن هندیة » Emirin hutbeye izni Cum'aya izindir.

Cum'aya izni de hutbeye izindir. « زاهدی و فتح القدير و حلبی »

ÜÇÜNCÜSÜ - Vakıttır. Gerçi farz namazların hepsinde vakit şarttır. Vaktinden evvel kılınmaz. Ancak

diğer namazlar vakit geçtikten sonra da kaza

Sh:»4985

edilebildiği halde Cum'a namazının kazası yoktur. Vakti geçerse öğle namazı kaza olunur. Cum'anın vakti

da öğle vaktidir. Buharîde de rivayet olduğu üzere aleyhissalâtu vesselâm Cum'ayı güneşin meyli

sirasında kıldırır. Binaenaleyh zevelden evvel sahih olmaz. Ancak Ahmed ibni Hanbelin bir kavlinde olur

denilmiş. İkinci vakti girdikten sonra da kılınmaz « خَلَفًا لِمَا لَكَ ». Namazda iken vakit çıkarsa

yeni baştan öğleyi kılar üzerine bina etmez, « ﴿حلبى﴾ خَلَفًا لِلشَّافِعِ ».

DÖRDÜNCÜSÜ - Hutbedir ki biraz yukarıda zikrolundu.

BEŞİNCİSİ - Cemaattir. Ekalli imamdan maada üç erkektir. Ebu Yusûf imam ile beraber üç olmasını da

tecviz eylemiştir. Cemaatin şart olduğunda icma' vardır. Ancak ekalli adedin kaç olduğunda on üç kavli

üzere ihtilâf edilmiştir: - 1) Biri imam olmak üzere iki ki Nehaî ve Hasen ibni Salih ve Davudun kavilleridir. -

2) İmam ile üç, ki Evzaî ve Ebu Sevrden ve Ebu Yusûf ve Muhammedden ve Rafînin nakline göre kavli

kadîminde Şafîden mervîdir. - 3) İmam ile dört ki İmamı a'zam Ebu Hanîfenin ve Sevrînin ve Leysin

kavilleridir. İbni Münzir Evzaîden ve Ebu Sevrden de nakletmiş ve ihtiyar eylemiştir. Şerhi Mühezzebde

İmamı Muhammedden de sahibi telhis, kavli kadîminde Şafîden de nakl eylemiştir. - 4) Yedi, İkrimedden. -

5) dokuz, Rebîadan - 6) On iki, mâverdî, İmam Muhammedden ve Zührîden ve Evzaîden nakleylemiştir. - 7)

İmam ile on üç, İshak ibni Raheveyhten - 8) Yirmi, Mâlikten bir rivayet - 9) Otuz, Mâlikten diğer bir rivayet, -

10) İmam ile kırk, Ubeydullah İbni Abdillâh İbni Utbenin ve kavli cedîdinde İmamı Şâfînin kavlidir. İmam

Ahmedden meşhur olan da budur. Ve Ömer ibni Abdül'azîzden merviy olan iki kavlin biridir. - 11) Elli,

müşarünileyhten diğer rivayet.

Sh:»4986

- 12) Seksen, Mazerî nakletmiştir. - 13) Bilâ kayd cem'ı kesîr, İmam Malik mezhebidir. Şöyle iştihar etmiştir:

Adedi muayyen şart olmayıp bir karyede sâkin olup beyinlerinde alış veriş edecek kadar bir cemaat

olmalıdır. Üç ile dört ile olmaz. Buharî serhinde hâfiz İbni Hacer bu mezheb en racihi olsa gerektir demiş

ise de Şafiiyenin büyük eimmesinden müzenî bile İmamı a'zam Ebu Hanîfenin kavlini tercih etmiş, süyutî

de bunu ihtiyar eylemiştir. (Âlûsî) lügaten de ekalli cemaat üçtür. Maamafih bütün bu ihtilâftan âzâde olmak

için Cum'ayı en kalabalık cami'de kılmak efdal olur. Cemaatin in'ıkadi için âkil, bâliğ, erkek olmaları da

şarttır. Binaenaleyh kadınlar ve çocuklarla mün'akıd olamaz. Ya'ni bunlar in'ıkad için şart olan adede dahil

değildirler. Hur ve mukîm olmaları şart değildir. Köle ve müsafırlar, hasta ve ma'zurlar ile de münakıd

olabilir. Hattâ bunların Cum'ada imametleri bile câiz olabilir. Ancak İmam Züfer, kendilerine Cum'a vâcib

olmayanların imametleri de sahih olmaz, demiştir. « حلبى ».

ALTINCISI - İzni âmmdır. Ya'ni camii'n kapıları açılıp, umum müslimanlara izin verilmiş olmaktır. Hattâ bir

cemaat camie toplanıp kapılarını üzerlerine kilitleyip de Cum'a kılsalar câiz olmaz. Kezalik sultan,

sarayında hadem ve haşemiyle kılmak isterse kapısını açıp izni amm ile izin verirse, âmm gelse de gelmese de namazı câiz olur « محیط ». Fakat mekruh olur « تاتار خانيه ». Amma kapısını açmaz da üzerine kapıcılar korsa Cum'aları câiz olmaz. « محیط » İşbu izni âmm şartı Cum'ada emniyet ve selâmeti te'min için hukûmetin lüzum ve ehemmiyyetini gösterir. Ezan da bu izni 'lân ile da'vet içindir.

Cum'a günü yıkanmak - Cum'a günü gusûl, hakkında Buharî ve sairede bir hayli hadîs vardır. Ezcümle

Buharîde Abdullah ibni Ömer radiyallahü anhümadan:

Sh:»4987

1- Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem buyurdu ki: Her biriniz Cum'aya geleceğinde gusl ederek yıkansın.

2- Ömer İbnil'hattab radiyallahü anh Cum'a günü hutbede dikilirken ashabı Peygamberîden muhacirîni evvelînden bir zat giriverdi, Ömer ona bu hangi saat diye bağırdı, o, meşguldüm evime dönemedim. Ezanı

işidince abdest alıp gelmekten fazla bir şey yapmadım, dedi. Ömer dedi ki: abdest de, fakat bilirsin ki

Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem gusül emrederdi.

Ebu Saidi hudrî radiyallahü anhten:

1- Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem buyurdu ki: Cum'a günü gusül her bâliğ olana vâcibdir.

2- Amr İbni Süleymi Ensarî dedi ki: şehadet ederim Ebu Saıyd şöyle dedi: şehadet ederim Resulullah şöyle buyurdu: Cum'a günü her muhtelime (ya'ni bâliğ'a) gusül vâcibdir. Hem de dişlerini misvâklamak ve bulursa bir hoş koku sürünmek. Amr derki: evet şehadet ederim gusül vacibdir fakat misvaklanmak ve koku sürünmeğe gelince o vacib mi değilmi Allahü a'lem, lâkin hadîste böyledir.

Yine Buharîden:

Tavus demiştir ki İbni Abbasa dedim: Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellemin «Cum'a günü cünüb olmasanız bile gusül ediniz ve başlarınızı yıkayınız, ve biraz tiyb, (hoş koku) sürünüz» demiş

olduğunu söylüyorlar. İbni Abbas dediki gusül, evet, fakat tıybe gelince bilmiyorum.

İbni Mace süneninde: Enes ibni malik radyallahü anhtan: Hazreti Peygamber sallallâhü aleyhi vesellem buyurduki: her kim Cum'a günü abdest alırsa pek a'lâ farza kifayet eder, her kim de gusül ederse gusül efdaldır **اهـ**.

Sh:»4988

Daha böyle bir takım hadîslerden dolayı bir çokları Cum'a günü cünüb olmasa bile guslederek yıkanmak ayrıca bir vacib olduğuna kail olmuşlardır. Fakat son hâdîsten de anlaşıldığı vechile bunun ma'nası cenabette olduğu gibi gusl etmeyince namaz câiz olmaz demek değildir. Onun için Hanefiyye uleması bunun sünnet veya mustahab olmasını ihtiyar etmişlerdir. Hindiyyede derki: guslün envai dokuzdur. Üçü farzdır ki cenabetten, hayizdan, nifastan gusüldür. Biri vacibdirki mevtayı yıkamaktır. «

« **زاهدی** » Kâfir cünüb iken müsliman olduğunda da ona gusül vâcib olur « **محيط سرخسی** ».

Dördü sünnettir: ki Cum'a günü, iki Bayram günü, arefe günü, bir de ihrama girerken gusüldür «

« **هدایه** » Sahih olan Cum'a günü gusül namaz içindir « **محيط سرخسی** ».

sonra gusletse de sonra abdest alıp Cum'ayı abdest ile kılsa veya Cum'a namazından sonra gusül etse

sünneti yerine getirmiş olmaz. Sabahtan evvel, gusül etse de onunla Cum'ayı kılsa «İnde Ebî Yusûf»

guslün faziletine irer. İnde Ebilhasen hayir «فتح القدير». Cum'a ve bayram günü bir olsa,

muamelei zevciyye de yapsa, sonra da gusl etse hepsinin yerine geçer «زاهدى». Biri de

mustahabtırki kâfir, cünüb değil iken Müsliman olduğu zaman gusl etmektir «محيط سرخسى».

Mekkeye girmek ve Müzdelifede vakfaya durmak ve Peygamberin Medînesine girmek için gusl etmek de

mendub olan gusüllerdendir «تبيين». Halebîdede derki: Cum'aya irken gitmek ve gusül ile beraber

hoş koku sürünmek ve misvâk tutunmak ve en güzel esbabını giymek de müstehablardandır.

İbni Mâce süneninde: Hazreti Aîşe radiyallahü anhadan: Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem

Cum'a günü hutbe irad ederken ba'zılarının üzerinde «ثياب نمار» ya'ni kaplan postları gördü,

bunun üzerine Resulullah sallallâhü aleyhi vesellem buyurduki ne var, her biriniz gücü yeterse Cum'a için

iki sevb (ya'ni bir kat elbise)

edinse « تَوْبَىٰ مَهْنَةً » den başka (ya'ni gündelik bir kattan başka). Abdullah ibni selâm radiyallahü

anhten: bu ma'nada bir hadîs vardır. Ebu zerr radiyallahü anhten: Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi

vesellem buyurduki: her kim Cum'a günü gusl eder, güzel yıkanır ve temizlenir, Temizliğini güzel yapar ve

en güzel elbisesini giyinir ve Allahın nasîb ettiği güzel kokudan sürünür, sonra Cum'aya gelir. Lâkırdı etmez

ve iki kişi arasını ayırmazsa Allah onunla diğer Cum'a arasındaki kusurlarına mağfîret buyurur. Buharîde

İbni Ömer radiyallahü anhümadan: Ömer ibni hattâb mecsidin kapısında satılık bir « حُلَّةٌ سَيَّارَةٌ »

(ya'ni ipekli çitâri nev'inden yollu bir elbise) gördü. Yaresulâllah! Bunu satın alsan da Cum'a günü ve

sefirler geldiği vakit giysen dedi, Resulullah da bunu Âhirette nasîbi olmiyan giyer buyurdu, sonra

Resulullah onlardan bir takım hulleler geldi, onlardan birisini de Resulullah Ömere verdi, Ömer,

Yaresulâllah! Bunu bana veriyorsun halbuki mukaddema attar hullesi hakkında bana söylediğini

söylemiştin dedi. Resulullah ben sana onu giyesin diye vermedima buyurdu, Ömer de onu Mekkede

bulunan müşrik bir biraderine giydirdi.

Bir de Buharîde Kitâbü'l'cüm'ada işbu « إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ » âyeti ile Cum'anın farziyyeti

hakkında şu hadîsi de rivayet eder: Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem buyurdu ki: bizler âhirun, Kıyamet

günü sabikunuz, ya'ni sonra geldik, Kıyamet günü müsabekayı kazanıp ileri geçeceğiz. Şu kadar ki onlara

kitab bizden evvel verildi, sonra bu, onlara farz edilen günleri idi, fakat onlar onda ihtilâf ettiler de Allah bize hidayet buyurdu. Binaenaleyh nâs bunda bize tâbi' olacaktır. Yehûd yarın, Nesârâ yarından sonra **اهـ**.

Hasılı zikrolunduğu üzere kendilerine Cum'a farz olan mü'minlerin Cum'a günü zevelden sonra çağırın nidayı

Sh:»4990

işittikleri vakit işlerini bırakıp Cum'aya sa'y etmeleri farz, daha evvel gitmeleri müstehab ve efdaldır. Sa'yde mu'teber olan da yerinden infisaldır. Teşehhüdde yetişen de Cum'a olarak itmam eder. (Fethul'kadîr).

10. ﴿فَإِذَا قُضِيَ الصَّلَاةُ﴾ sonra namaz kılınıp bittiğinde - ki farz olan Cum'a namazı

hiç hılâfsız iki rek'attir. Hazreti Ali ve Aişeden vârid olan eserlerde hutbeden dolayı kasr edilmiştir.

Bununla beraber öğlenin sünnetleri gibi Cum'anın da sünnetleri vardır. İbni Mâce ibni Abbastan: Hazreti

Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem Cum'adan evvel dört rek'at kılar ve bunlardan hiç birini ayırmazdı.

Abdullah ibni Ömerden: Cum'ayı kıldıktan sonra gider evinde iki rek'at kılardı ve derdi ki Resulullah böyle yapardı. Sâlim babasından: Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem Cum'adan sonra iki rek'at kılardı. Ebu Hureyreden: Resulullah buyurdu ki Cum'adan sonra kıldığınızda dört rek'at kılınız. **اهـ**.

Demek ki evvelâ Cum'anın dört rek'at ilk sünneti vardır ki hatib hutbeye çıkmadan kılınır. Farzdan sonra da iki veya dört rek'at son sünneti vardır ki bunları evinde kılmak efdaldır. Âyette zâhir olan farzdır. Bununla beraber sünnetler de farzın mükemmili olmak i'tibariyle ona mülhak olduklarından sünniyyet hukmiyle tebean dahil olurlar. O edâ olunup bitti mi? ﴿فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ﴾ O vakit Arzda

intişar ediniz - ya'ni namaz kılındıktan sonra me'zunsunuz gidebilirsiniz, artık arzu ettiğiniz yere dağılınız ﴿وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ﴾ ve Allahın fazlından talebde bulununuz - ki bu gerek kesb ve

ticaret, gerek ilim, gerek ziyaret, gerek ibadet, gerek istirahat olabilir. İbni Merduyenin rivayetinde İbni Abbas Hazretleri demiştir ki: Dünya talebine dair bir şey ile emrolunmadılar, ancak hasta yoklamak, cenazeye gitmek, Allah için din kardeşini

Sh:»4991

ziyaret etmek gibi şeylerdir. İbni Cerîr bunu Hazreti Enesten de merfuan rivayet etmiştir. Mekhûl, Hasen,

Sayıd ibdi Müseyyeb Hazarâti ise talebi ilim demişler, bazıları da kazanç demişlerdir. İşbu «

﴿فَانْتَشِرُوا﴾ • ﴿وَابْتَغُوا﴾ » emirleri esahhı kavle göre ibaha içindir. Binaenaleyh

namaz kılındıktan sonra hemen çıkmak vâcib olmayıp mescidde kalmak da mubah olur. Âlûsî der ki:

Dahhâk ve mücahidden de böyle rivayet olunmuş ve Buharî şerhinde Kirmanî bunun hakkında ittifak

bulduğunu naklelemiş ise de onda nazar vardır. Çünkü serahsî vücut veya nebd için denildiğine dair

de kavil hikâye eylemiştir. Ebu Ubeyd ve İbni Münzir ve Taberanî ve İbni Merduye Abdullah İbni Bûsri

harranî de şöyle tahric etmişlerdir: dedi ki Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem Hazretlerinin sahibi

Abdullah ibni Bûsri Mazinîyi gördüm. Cum'ayı kılınca çıktı, çarşıda bir sâat dolaştı, sonra mescide döndü,

Allahın dilediği kadar namaz kıldı, ona bunu niçin yapıyorsun denildi «Seyyidi mürselîn sallâllahü aleyhi

vesellem Hazretlerini böyle yaparken gördüm» dedi ve bu âyeti okudu «

﴿فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ﴾ الخ » İbni Münzir de Sayıd İbni Cubeyrden şöyle tahric etmiştir:

dedi ki: Cum'a günü mescidin kapısından çıktığında bir şey'e pey sür de istersen alma. Nedib kavli ondan

da menkuldür **اهـ**. Fakat ilmi usulde beyan olduğu üzere « **وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا** »

gibi mahza ibadin lehine olarak vârid olan emirlerde aleyhe tehavül ile nakzı mevzu' lâzım gelmemek için

ibaha asıl olduğuna göre bu « ﴿فَانْتَشِرُوا﴾ • ﴿وَابْتَغُوا﴾ » emirleri de böyle olmak

gerektir. Ve bu yalnız hazrdan sonra olduğu için değil, lehten aleyhe kalbi mevzu' lâzımı gelmemek içindir.

Yoksa emir, hazırdan sonra da vücut ifade edebilir. Maamafih o ruhsat ve ibaha ile beraber şu emir nedb-ü

teşvik için olmak yaraşır.

﴿وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا﴾ ve Allahı çok zikir edin - ya'ni dağılıp çıktığınızda da Allahı

unutuvermeyiniz de gerek

Sh:»4992

intişar ve ibtiga esnasında ve gerek sonra ve gerek evvel Allah teelayı esmai husnasiyle çok çok anın.

Emirlerinin iyfasına muvaffak kıldığından dolayı hamd-ü şükretmek, Kur'an okumak, nafile namaz kılmak ve

sair ibadatta bulunmak, âlâ-ü eltafinı tefekkür etmek gibi vesilelerle namı ilâhîsini gerek kalbiniz ve gerek

dilinizle yadedin ﴿لَعَلَّكُمْ تَفْلِحُونَ﴾ ki felâh bulabiliseniz. - Büyük murada iresiniz. 11.

﴿وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا﴾ emir öyle olmakla beraber bir ticaret veya bir eğlence

gördüklerinde ﴿انْفَضُّوا إِلَيْهَا﴾ ona sökün ettiler ﴿وَتَرَكَوكَ قَائِمًا﴾ ve seni

kiyâmda bıraktılar - ya'ni sen minberde hutbeye kalkmış Allahı zikrederken bırakıp ticarete koşuştular.

Rivayet olunurki Medînede açlık ve bahalılık olmuştu, Resulullah sallâllâhü aleyhi vesellem Cum'a günü

hutbede iken bir kârban geliverdi, onun dünbeleğini işitince cemaatin bir çoğu Peygamberi ayakta bırakarak dışarıya fırlamışlar. Buharî, Müslim, Tirmizî ve saire Cabir ibni Abdillâh radiyallahü anhten şöyle rivayet etmişlerdirki Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem ile namaz kılacağımız sırada yiyecek getiren bir kârban geliverdi, ona iltifat ediverdiler, hattâ Peygamberin beraberinde on iki adamdan başka kalmadı, onun üzerine bu âyet nâzil oldu. «

«وَأِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انفَضُوا إِلَيْهَا وَتَرَكَوْكَ قَائِمًا» Bir

rivayette de resulullah buyurmuşturki eğer hepsi çıksa idi mescid üzerlerine ateş alırdı, on iki kişiden onu Aşerei mübeşşere ikisi de Bilâl ile Câbir yâhud Ammar ile İbni Mes'ud, yâhud Bilâl ile ibni Mes'ud idi.

Kârban Abdullah ibni avf Hazretlerinin idi, lehiv, kafile gelirken çalınması mu'tad olan kös veya def,

dünbelek, ba'zıları davul zurna demişler. Maamafih âyette «إِلَيْهَا» zamiri müennes olarak ticarete

gönderilmiş lehv ile beraber «إِلَيْهِمَا» yâhud «إِلَيْهِ»

Sh:»4993

diye lehve gönderilmemiştir. Bu gösterirki çıkanların maksadı lehiv değil ticaret, idi. Buna da sebep kaht-u

galanın şiddeti, bir de hutbeyi bırakıp çıkmakta be'is yok zannetmeleri olmuştu. ﴿قُل﴾ diki - ey

zikrullah için kaim olan Resul!

﴿مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهِ وَمِنَ التِّجَارَةِ﴾ Allahın indindeki - menâfi'-

lahivdin de ticaretten de hayırlıdır. - Çünkü onlar, Dünya hayatın geçici menfeatleridir. Allah yanındaki

fazl-ü sevab ile namütenahî ve muhalledir. Kaldığı eğlencenin menfeati de mevhumdur.

﴿وَاللَّهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ﴾ ve Allah hayurrazikîndir, rızık verenlerin en hayırlısıdır. - Asıl rızık

ondan istemelidir. O nasîb etmeyince esbabdan hiç birisinin fâidesi olmaz. Ticaretlerin fevkında Allahın

öyle rızık kapıları vardırki onlar kapanınca bütün ticaretler de kapanır. Onun için ticaret sevdasıyle her şey'i

unutan Yehüdîleri Allah tealâ bu Sûrede tevbiyh ettikten sonra mü'minleri yükseltmek üzere bu emirlerle

Cum'aya hidayet ve irşad buyurmuştur.

Bu emirlerden sonra Cum'ayı bilâ ma'zeret terk ve Cum'ayı bırakıp da lehiv ve eğlenceye koşuşmak

nifâka varacağına işaret olmak üzere bunun arkasından munafıkların ahvalini anlatan Sûre gelecek ve

onun âhirinde de yine mü'minleri zikrullahı teşvik eder hitab ile bir tetmîm yapılacaktır.